

NARGİLE KULLANIMININ AZALTIKMASI: 21. YÜZYILDA BİR HALK SAĞLIĞI MÜCADELESİ

Kaynak: www.tobaccofreeu.org
www.bacchusnetwork.org

Çeviri : Fatih UZNAY, Tütün Teknolojisi Mühendisi

Ergenlik çağındaki gençler ile genç yetişkinler tarafından nargile kullanımında görülen son yıllardaki artış, tütün kontrolü topluluğu açısından dünyada yeni bir mücadele alanı ortaya çıktığını göstermektedir (*American Lung Association, 2007; Maziak, Ward, et al., 2004 WHO TobReg Study Group, 2005*). Günümüzde dünya genelinde her gün 100 milyon insanın nargile kullanarak tütün tükettiği tahmin edilmektedir (*Wolfram, et al., 2003*). Geçen 10 yıllık sürede Ortadoğu, Güneybatı Asya, Afrika, Avrupa, Kanada ve Amerika'da yaşayan gençler arasında nargile kullanımına olan rağbetin önemli ölçüde arttığı görülmektedir (*Maziak, Ward, et al., 2004; Knishkowsky and Amitai, 2005*). Amerika'daki genç ve yetişkinlerde gözlenen nargile kullanımındaki artışı, medyada yer alan haberler ve yakın zamanda büyük şehirlerde ve üniversite kampüsleri civarında hızla açılan nargile kafeler açıkça ortaya koymaktadır (*Edds 2003, Gangliff 2004, McNicoll 2002, Parvaz, 2005*). Nargileye ve nargilelik tütününe ulaşmak oldukça kolaydır. Genç tüketiciler, nargileyi bir saatliğine 10-20 dolar arasında bir rakama nargile kafelerde kiralayabilmekte veya en düşük 14 dolar ile en fazla 200 dolara satın alabilmektedirler. 1 paket nargilelik tütünü ise 7 dolara satın alınabilmektedir (*Hillery, 2005; Kozlowski, 2006; Parvaz, 2005*).

Ergenlik çağındaki gençler ile genç yetişkinler, yeni olan şeyleri deneme eğilimlerinden ötürü nargile kullanımına yatkındırlar. Halihazırda A.B.D.'de, tüm yaş grupları içerisinde gençler, en yüksek sigara tüketim oranına sahiptir (*Centers for Disease Control and Prevention [CDC], 2006a,2006b*). CDC'den alınan bilgilere göre, 2005 yılında yaşları 18 ile 24 arasında olan gençlerden %24'ü ve lise öğrencilerinin %23'ü sigara içmiştir. Tütün kullanmaya genç yaşta başlayanlar, daha ileri yaşta başlayanlara göre daha ileri düzeyde nikotin bağımlısı olmaktadır. Nargile kullanan kişiler bağımlılık dereceleri arttıkça sigaraya pekala geçiş yapabilmektedirler (*Hill-Rice, et al., 2003; Primrack, Aronson, and Agarwal, 2006*). Ayrıca, tütün endüstrisi, nargile kullanımının yükselen popülaritesini, halihazırda mevcut ürünlerini hedef nüfuslar için kaçınılmaz bir fırsat olarak değerlendirebilir (*Primrack, Aronson, and Agarwal, 2006*).

BACCHUS Network, ergenlik çağındaki gençler ile genç yetişkinler arasında kullanılan nargilede yol gösterici bir rol üstlenmiştir. BACCHUS, kampüslerdeki tütün kontrolü faaliyetleri ile diğer halk sağlığı faaliyetlerine ülke çapında ve diğer ülkelerde değerli katkılar sağlamıştır. BACCHUS, nargile kullanımı ile ilgili daha fazla şey öğrenmek ve söz konusu kamu sağlığı mücadelesini en iyi şekilde ele almak amacıyla iki kaynaktan bilgileri toplamış, analiz ve sentezini yapmış olup, bu kaynaklar;

- ✓ Araştırmalar, köşeyazıları, internet siteleri, Ortadoğu, A.B.D. ve diğer ölkelerdeki bilgi kaynakları da dahil olmak üzere nargile ile ilgili konulardaki literatürün derinlemesine gözden geçirilmesi, ve,
- ✓ Yerel ve ulusal düzeyde tütün kontrolü savunucuları, resmi görevliler, kampüslerde çalışan sağlık eğitimcileri, kamu sağlığı birimleri ve Colorado, California, Nevada, New York ve ülkenin bir yanından diğer yanına diğer eyaletlerdeki farklı kişi ve kuruluşların ihtiyaçlarını, tecrübelerini ve nargile kullanımının azaltılması için alınan tedbirleri öğrenmek için yapılan küçük bir anket çalışması. Bu çalışma için toplam 12 kişi ile görüşme yapılmıştır¹.

Bu rapor, gençler ve genç yetişkinler arasında nargile kullanımının potansiyel sağlık tehditleri üzerine farkındalığını arttırmak, nargilenin sözde güvenli olduğuna dair yanlış algılamayı düzeltmek ve nargile kullanımını azaltmak için stratejiler önermek adına söz konusu inceleme ve araştırmalar sonucunda varılan sonuç ve yargıları özetlemektedir. Rapor, faydalı bilgiler vermek, kaynaklar sunmak ve şayet nargile kullanımı yaşadıkları toplumda bir sorun haline gelirse buna en iyi şekilde nasıl cevap verecekleri yönünde tavsiyelerde bulunmak sureti ile sağlık eğitimcilerine, öğrencilere, sağlık uzmanlarına ve tütün kontrolü ile uğraşan diğer kişi ve kuruluşlara yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Rapor ayrıca eğitimcilere, fakülte ve üniversite görevlilerine, ebeveyn ve genç yetişkinlere faydalı olabilir.

Raporda yer verilen çalışmaların önemli bir kısmı, nargile üzerine çalışmaların en fazla yapılmakta olduğu Mısır, İsrail, Lübnan ve Suriye'den elde edilmiş olup, A.B.D. için kullanılan bilgilerde ana kaynakları medya raporları, internet ve BACCHUS anketi katılımcıları oluşturmıştır.

NARGİLENİN ARKAPLANI, TARİHÇESİ VE YAYGINLIK DURUMU

Nargile nedir ve nasıl çalışır? Nargile çeşitli şekil, boyut, malzeme ve renklerden meydana gelebilmekte ise de, tipik bir nargile aşağıdaki unsurları içermektedir (*Knishkowsky and Amitai, 2005; Maziak, Ward, et al., 2004*);

- Tütünün yerleştirildiği ve genellikle bir köz ya da odun kömürü ile yakıldığı çukur bir hazne (lüle),
- Kısmen su ile dolu bir sürahi ya da duman haznesi (şişe),
- Dumanı, lüle ile hazneyi birbirine bağlayan boru şeklindeki bir hat üzerinden suya taşıyan uzun gövde (ser),
- Uç kısmında dumanın haznedeki çekilmesini sağlayan bir ağızlık (sipsi, imame) bulunan hortum (marpuç).

Nargileyi içen kişi bir nefes çektiğinde, duman haznedeki çekilir ve ardından duman haznesinin fokurdayan suyunun içinden geçerek marpuç ile tüketiciye ulaşır. Haznedeki su, dumanı soğutur ve dumandaki zifir ve diğer bazı partikülleri filtre eder. İçim sona erdiğinde kirli su atılır ve hazne sonraki kullanıcı ya da kullanıcılar için

¹ Anket katılımcıları tarafından temsil edilen kurumlar arasında; merkez ve taşra sağlık teşkilatı, bir eyalet gelir idaresi (uygulamadan sorumlu), üniversite veya yüksek okulların sağlık birimleri, bir öğrenci sağlık merkezi ve sıralanan tütün kontrolü taraftarı kuruluşlar: Get REAL Colorado, Breathe California, Americans for Nonsmokers Rights, American Legacy Foundation.

tekrar doldurulur (Asotra, 2006). Nargile içimi çoğunlukla 45 ila 60 dakika sürse de, birkaç saat devam edilebilmesi de mümkündür (Knishkowsky and Amitai, 2005).

“Hookah” kelimesi İngilizce konuşan kişiler arasında yaygın olarak kullanılmakta olup, bunun yanı sıra, “narghile” veya “nargile”, “goza”, “ghalyun” ve “hubble bubble” gibi diğer bazı terimlerde kullanılmaktadır (Maziak, Ward, et al., 2004; Radwan, et al., 2003; Shafagoj and Mohammed, 2003; Zahran, et al., 1985). Nargileler tek bir marpuçtan yapılırsa da, çoklu kullanım için üç veya daha fazla marpuçtan da yapılabilmektedir. Nargileler çeşitli malzeme ve renklerden oluşmaktadır. Çoğu nargile, Hindistan, İran, Türkiye ve Orta Doğu’da, yaptıkları işi sanata dönüştüren yetenekli ustalar tarafından üretilmektedir (Knishkowsky and Amitai, 2005; Prokoroff, et al., 2006).

Nargilenin tarihi ve kültürü: Nargile, Hindistan’da ortaya çıkıp, ardından Pers İmparatorluğu, Afganistan, Orta Doğu, Türkiye ve Afrika’ya yayılmış olabilir (Chattopadhyay, 2000; Maziak, Ward, et al., 2004; Wolfram, et al., 2003). Nargile, ilk olarak afyon ve esrar içmek için kullanılmış olsa da, 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında tütünün Amerika’dan gelmesi ve kahvehanelerin açılması ile çok daha popüler hale gelmiştir (Chaouachi, 2006). Nargile, böylelikle, tüketicilerin kahve veya nane çayı içip, satranç, domino veya tavla oynayarak arkadaşlarıyla saatlerce vakit geçirdiği kahvehanelerin temel bir özelliği olmuştur.

Nargile, yıllar boyunca Orta Doğu, Türkiye, İran, Afganistan, Hindistan ve Afrika’nın bazı kısımlarında geleneksel kültürün bir parçası olmuştur. Nargile kullanımı, hazırlama, yakma ve içime yönelik her bir safhası sıkı kurallara tabi olan törensel bir aktivite idi. Nargilenizi bir misafirle paylaşmayı reddetmek ağır bir hakaret olarak kabul edilirdi (Kinzer, 1997). Orta Doğu’da yaşayan nargile kullanıcılarının çoğu yetişkin erkekler ve ileri yaştaki bayanlardı. Fakat, nargile, üst sınıf Türk hanımefendiler arasında da popülerdi ve öğlen çayları ile entelektüel toplantılarda misafirlere sunulurdu (Al-Belasy, 2006; Kinzer, 1997).

Geçtiğimiz yüzyılda sigaraların daha geniş ölçüde elde edilebilir olması ile nargile kullanımı azalmıştır. Nargile kullanıcılarının büyük kısmı, fakir semtlerdeki kahvehanelerde toplanan yaşlı ve emekli erkeklerden oluşmaktadır (Kandela, 2000; Kinzer, 1997; Knishkowsky and Amitai 2005). Bununla beraber, nargile kullanımı 1990’lardan bu yana Ortadoğu ve A.B.D.’nin de içinde bulunduğu dünyanın diğer taraflarından yayılarak hızla genişlemiştir.

Yaygınlık: Nargilenin yaygınlığına ilişkin varolan verilerin çoğunluğu, Orta Doğu’da yapılan çalışmalara aittir. Bu çalışmalardan alınan bazı temsili sonuçlar göstermektedir ki;

- ✓ Ergenlik dönemindeki 635 Mısırlı gençten %19’u nargile kullanmıştır (Gadall, et al., 2003).
- ✓ Yaşları 12 ila 18 arasında değişen okul çağındaki 388 İsrail’li çocuktan %41’i nargile kullanmıştır ve bunların %22’si nargileyi her hafta sonu kullanmıştır (Varsano, et al., 2003b).
- ✓ 587 Suriyeli üniversite öğrencisinden, erkeklerin %63’ü ve bayanların %30’u sürekli nargile kullanmışlardır ve erkeklerin %26’sı ile bayanların %5’i nargile içmeye halen devam etmektedirler (Maziak, Fouad, et al., 2004).

- ✓ 1.964 Lübnanlı öğrenci arasında 2001 yılında yapılan bir ankete göre, erkeklerin %31'i ve kadınların %23'ü haftada bir nargile kullanmışlardır (*Tamim, Terro, et al., 2003*).
- ✓ Kuveyt'te 4.000 kamu çalışanı arasında yapılan bir ulusal ankete göre, erkeklerin %57'si ve kadınların %69'u en az bir kere nargile kullanmıştır (*Memon, et al., 2000*).
- ✓ Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi öğrencilerinde nargile kullananların yüzdesi 1998 yılında %30 iken, 2002 yılında %43'e yükselmiştir (*Chaaya, El Roueiheb, et al., 2004*).

Amerika'da nargile kullanımına ilişkin veriler, Michigan'da yaşayan ve yaşları 14 ile 18 arasındaki 1.671 genç üzerinde yapılan (çoğunluğu Arap-Amerikan olan) anketle sınırlıdır (*Hill-Rice, 2003*). Buna göre ankete katılanların %27'si nargile kullanmıştır ve kullanım oranı 14 yaşında %23 iken 18 yaşında %40'a çıkmıştır (*Hill-Rice, et al., 2003*). Nargile kullanıcılarının hiç nargile içmeyenlere göre sigara içmeleri iki kat daha fazla ihtimal dahilinde olup, nargileyi sadece bir kez içmiş birinin nargileyi sigara ile birlikte içme ihtimali, hiç nargile içmeyen birine göre 8 kat daha fazladır. Bu ülkede nargile kullanımı, sayıları artan Arap göçmenler ve Arap-Amerikanlar sayesinde artarak yayılmaktadır ve genel nüfusa bakıldığında, gençler ve genç yetişkinler arasında da giderek popüler olmaktadır (*O'Malley, 2000; Miller, 2005*).

Breathe California, Sacramento tarafından 2005 ve 2006 yıllarında 300 öğrenci üzerinde yapılan iki ankete göre; ilk yıl, öğrencilerin %45'inin son iki ay içinde nargile kullandığı görülmüştür. 2006 yılında ise, öğrencilerin %40'ının nargilenin kullanıldığı etkinliklerde yer aldığı ve bunların %58'inin son altı ayda nargile içtiği anlaşılmıştır.

2007 yılının ilk baharında, kampüs hocaları ve ulusal genç yetişkin tütün kontrol uzmanları ile nargile kullanımı üzerine kendi algılamaları ve gençler ve genç yetişkinlere yönelik görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların çoğunluğu, içinde buldukları toplumda ve ülke çapında, giderek artan sayıda orta okul, lise ve üniversite öğrencisinin nargile kullandığını ifade etmiştir. Aynı şekilde uzmanlar, nargile içilen barların çoğaldığını ve öğrencilerin, sayısı giderek artan bir şekilde hem kendi evlerinde hem dışarıda arkadaşları ile nargile içtiğini belirtmişlerdir. Nargile, artık, öğrencilerin kendi aralarındaki sohbetlerin ortak konularından biri haline gelmiştir.

Nargile kullanımının genişlemesi medya tarafından da ortaya konmaktadır. Amerika'dan alınan bir örnekte: "Nargileye Adeta Saplandı: Gençlerin nargile kullanımı sağlık endişelerini artırıyor." (*Kozlowski, The Detroit News, 2006*). UCLA öğrencileri arasında, "Sağlıklı olup olmamasına bakılmaksızın, nargile içme alışkanlığı tehlikeli boyutlara ulaşmıştır." (*Berestein, Time Magazine, 2003*) ve diğer bir haber, "Üniversite öğrencileri içinde tütün bulunan nargile içiyorlar" şeklinde medya da yer almıştır.

NARGİLE NEDEN BU KADAR POPÜLER HALE GELDİ?

1990'lardan bu yana dünya genelinde nargilenin popülaritesinin artmasının başlıca nedenleri arasında; tatlandırıcı kullanılmış nargilelik tütünlerin piyasaya girmesi, sayıları mantar gibi artan nargile kafeler, agresif pazarlama teknikleri ve bu yeni eğilimle ilgili medyada yer alan abartılı reklamlar olduğu söylenilebilir.

Tatlandırıcı kullanılan nargilelik tütünler: 1990'lı yılların başında, Mısır tütün şirketleri "Maassel" denilen ve dünya çapında yeni nargile tiryakilerini etkilemeye yardımcı olan ve tatlı bir meyve tadı ile yumuşak aromatik duman veren özel olarak hazırlanmış bir nargilelik tütün harmanı piyasaya sürdüler (*Primack, Aronson, and Agarwal, 2006; Maziak, Ward, Afifi Soweid, and Eissenberg, 2004; Parvaz, 2005; Rastam, et al., 2004*). Amerika'da "Shisha" olarak bilinen Maassel'in, %30'u fermentasyon geçirmiş kıyılmış yaprak tütünden, %70'i ise bal, pekmez ve farklı meyve pestillerinden oluşmaktadır. Shisha, odun kömürü ile yavaşça ısıtıldığı zaman hoş bir aroma vermekte olup, elma, çilek, gül, mango, cappuccino, muz, kayısı, limon, portakal, nane ve meyan kökü gibi değişik tatlarda olabilmektedir (*Maziak, Fouad, Hammal, et al., 2004*). Günümüzde dünya genelinde çoğu nargile kullanıcısı Maassel'i; hem daha lezzetli olması, hem de "Ajami" gibi diğer tütünlere kıyasla nemlendirmeye, biçimlendirmeye ve kurutmaya gerek olmadığından, hazırlanmasının daha kolay olmasından dolayı, geleneksel nargilelik tütünlere oranla daha çok kullanılmaktadırlar (*Maziak, Ward, et al., 2004; Rastam, et al., 2004*).

Nargile içilen işletmeler: Nargile içilen barlar, kafeler, restoranlar sosyal olarak genç nargile tüketicilerinin ve arkadaşlarının toplandıkları popüler ortamlardan biri haline gelmiştir ve bu işletmelerin sayısı önemli ölçüde artmaktadır. Günümüzde Amerika'daki bu işletmelerin sayısının 300 ile 1.000 arasında değiştiği tahmin edilmektedir (*Asotra 2005; Koch, 2005*). Büyük şehirlerde ve eyaletlerdeki nargile bar ve kafelere ait adres listesi internet üzerinden yayımlanmakta olup, bu mekanların medyada da tanıtımı yapılmaktadır. Örneğin; "Nargile kafe ve salonları parlayan bir popülerliğe sahip" (*Edds, Washington Post, 2003*), "Hortumdan geçen, Ortadoğu tarzı Seattle'da moda oluyor" (*Parvaz, Seattle Post*), "Duman üzerine" (*Hillery, Arizona Daily Wildcat, 2005*). BACCHUS anketine katılanlar, bu işletmelerin sayısının son yıllarda kendi yaşadıkları bölgelerde de büyük ölçüde arttığını belirtmişlerdir. Örneğin, Denver'da 2'den 25'e; Fort Collins, Colorado'da 0'dan 4'e ve Sacramento'da 0'dan 7'ye çıkmıştır.

Nargile bar, kafe ve restaurantlar, gençler arasında popüler olan radyo istasyonları, yerel gazeteler ve üniversitelerde yaptıkları reklamlar, ayrıca, usta işi, rengarenk görünüme sahip çeşitli nargile takımları, mobilya, dekor ve çaldıkları müzikte ortadoğunun egzotik taraflarını vurgulayarak müşterilerini cezbetmektedirler (*Edds, 2003; Maurer, 2006; Parvaz, 2005*). Bu mekanlar, özellikle yaşı 21'in altında olan üniversite çocuklarına çekici gelmektedir, çünkü bu mekanlarda alkollü içki servisi yapılmamaktadır (*Hillery, 2005*).

Agresif pazarlama: Nargile, nargile aksesuarları ve Maassel'in agresif pazarlanmasının körüklediği büyüyen iş alanından çıkar sağlamak isteyen çoklu

şirketler, Ortadoğu ve A.B.D.'de hızla çoğalmaktadırlar. Örneğin Bahreyn'de, diğer Orta Doğu ülkelerine yapılan nargilelik tütün ihracatından elde edilen gelirlerde 1995 ve 1996 yılları arasında %9, yani yaklaşık 25 milyon \$'lık bir artış olmuştur (*Kandela, 1997*). Ameika'ya ithal edilen Shisha'nın büyük kısmı, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan'daki şirketlerden tarafından yapılmaktadır (*Kugiya, 2006*). Florida kökenli southsmoke.com web sitesinin sahibi, nargile talebinin tüm zamanların en yüksek noktasında olduğunu ve satışların da en çok California, Arizona, New York, Texas ve Virginia'da olduğunu açıklamıştır (*Kugiya, 2006*). Detroit'li bir toptancı ise, ülke çapında tütün satan dükkanlar, nargile kafe ve mağazalarına bir önceki yıl 1 milyon Dolarlık satış yapmış olup, satışların bir sonraki yıl 3 katına çıkacağını tahmin etmektedir (*Kozlowski, 2006*).

Şirketlerin çoğunluğu, kendi nargile ürünlerinin reklamını yapabilmek amacıyla web sitesi kurmuşlardır. Örneğin, southsmoke.com, hookahkings.com, hookah-hookah.com, fumari.com ve egyptiandreams.co.uk. siteleri gibi. Bu şirketler, müşteri çekebilmek için farklı çeşitlerde nargileleri satışa sunmaktadırlar. Örneğin, Mısır Nargilesi, Şeyh Nargileleri, Dönen Nargile ve Modern Nargile gibi. Veya, bu nargileleri "Suriye Kraliçesi", "Kraliçe Nefertiti" gibi egzotik isimlerle sunmaktadırlar. Fumari, nargile ve shisha'nın "kusursuz bir deneyim verdiğini" ve "dayanıklılık için üretildiğini" iddia etmektedir. Diğer web sitelerinde nargileler, modaaya uygun ve şık bir şekilde sunularak, insanları teşvik etmektedirler (*hookahculture.com*) veya yaşam şeklinin bir parçasıymış gibi lanse edilmektedirler (*insidehookah.com*). Aynı zamanda, dine saygının bir ögesi gibi de pazarlanmaktadırlar.

Medya kampanyaları: Medya da (radyo, uydu TV, basın), nargilenin küresel anlamda genişlemesine, nargileyi daha çekici hale getirerek destek olmaktadır. Amerika'daki gazetelerde nargile, –her ne kadar bazıları sağlık risklerinden bahsetse de- üniversite öğrencileri ve genç insanlara yönelik olarak yeni, modaaya uygun ve güvenilir olarak anlatılmaktadır (e.g., *Briggs, 2005; Edds, 2003; Hillery, 2005; Koch, 2005; Kozlowski, 2006; Parvaz, 2005; Spear, 2005*). BACCHUS anketine iştirak eden çoğu katılımcı, yerel gazetelerde ve üniversite dergilerinde nargile kullanımını teşvik eden makaleler okuduklarını belirtmişlerdir. Örneğin, Colorado State Üniversitesine ait Rocky Mountain Collegian (*Patel, 2006*) gazetesindeki bir makalede; bir öğrencinin nargile kafeye ilk gidişinin, onu hemen oranın müptela haline getirdiği yazılmıştır. Ayrıca, bu sayfadaki baş makalede de, yerel nargile kafeleri tütün kullanımını kamusal alanlarda yasaklayan yerel düzenlemeden hariç tuttuğu için Fort Collins şehir heyeti övülmüştür (*Editorial Staff, 2005*).

NARGİLE KULLANIMININ SAĞLIK RİSKLERİ

Bazı nargile kullanıcılarının aynı zamanda sigara içmesi, nargilenin zararlarının boyutunun olasılıkla kullanım sıklığı ve müddetine bağlı oluşu ve farklı nargile tütün markalarının içeriğindeki maddelerin geniş bir çeşitliliğe sahip olmasından dolayı, nargile kullanımının spesifik etkilerini değerlendirmek zorlu bir uğraş olarak ortaya çıkmaktadır.

Nargile dumanının içindikiler: Bu zorluklara rağmen, yapılan çalışmalar nargilenin sigaranın güvenilir bir alternatifi olmadığını gösteren açık kanıtlar sunmuşlardır. Nargile dumanının, yüksek yoğunlukta karbon monoksit, nikotin, katran ve ağır metaller içerdiği tespit edilmiştir (*Kiter, et al., 2000; Knishkowsky and Amitai, 2004; Shafagoj, Mohammed, Hadidi, 2002; Shihadeh 2003, Shihadeh, et al., 2004*). Aynı zamanda, yaygın olarak kullanılan mangal ya da odun kömürü gibi ısı kaynakları da, CO, kanserojen maddeler ve metaller gibi zehirli maddeler ürettiklerinden sağlık açısından risk teşkil etmektedirler. Söz konusu sağlık riskleri, Orta Doğu'da kullanılan ve daha fazla CO yayan geleneksel odun kömürüne nazaran daha çabuk yanan odun kömürünün kullanımı ile daha da artabilir.

Sağlığa etkileri: Sağlığa olan etkileri, Orta Doğu, Çin ve Hindistan'daki araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Bunlar; akciğer, ağız, mesane kanserleri ile özafagus ve mide kanseridir (*Bedwani, et al., 1997; El-Hakim and Uthman 1999; Gunaid, et al., 1995; Gupta, et al., 2001, Lubin, et al., 1992*). Aynı zamanda, solunum yolu problemlerine (*Kiter, et al., 2000*) ve kalp hastalıklarına da neden olmaktadır (*Jabbour, El-Rouiebeh and Sibai, 2003*). Nikotin bağımlılığı da yine risk faktörleri arasındadır. Çoğu kültürde yaygın olan aynı ağızlığı paylaşmaktan dolayı; tüberküloz, herpes ve hepatit gibi enfeksiyonlar da bulaşabilmektedir (*Chaaya, Jabbour, et al., 2004*). BACCHUS anketine katılımcıları, nargilenin gençler için ileride sigaraya bir geçiş oluşturabileceği şeklindeki endişelerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan iki tanesi, Denver'da bir nargile kafede aynı ağızlığı kullanan genç müşteriler arasında mononükleozik sendrom enfeksiyon salgını görüldüğünü belirtmiştir. Yine katılımcılar, nargile hizmeti veren işletmeler için, ağızlıkların kullanıldıktan sonra sterilize edilmesi veya yenisi ile değiştirilmesine yönelik herhangi bir zorunluluk bulunmadığını belirtmişlerdir.

Çocuklar için sağlık riskleri: Hamilelik esnasında nargile kullanan bayanların bebeklerinde, düşük doğum kilosu ve Apgar değerleri ile solunum bozukluğu ortaya çıkabilir (*Nuwayhid, et al., 1998*). Evde tüketilen nargile sonucu ikinci el dumana maruz kalan çocuklarda solunum rahatsızlıkları oluşabilir, benzer şekilde, aileleri sigara içen çocuklarda da kulak ve üst solunum enfeksiyonları, astım ve ani çocuk ölümü sendromu görülebilir (*DiFranza and Lew, 1996; Tamim, Musharrafieh, et al., 2003*).

FARKINDALIK, BAKIŞ AÇISI ve YANLIŞ ALGILAMALAR

Söz konusu muhtemel sağlık zararları hakkında kamuoyunun eksik bilgi sahibi olması, nargilenin güvenilir olduğuna dair yaygın bir yanlış algı oluşmasına sebebiyet vermektedir. Mısır, Suriye ve İsrail’de yürütülen çalışmalara göre, insanların genel olarak nargilenin sağlığa olan etkileri hakkında çok az bilgiye sahip oldukları ve nargilenin sigaraya oranla daha az zararlı olduğuna inandıkları ortaya çıkmıştır (*Varsano, et al., 2003; Maziak, Fouad, et al., 2004; Israel, et al., 2003; Ward, Eissenberg, Rastam, et al., 2006*). Beyrut’un merkezinde ve varoşlarında 576 hamile bayan üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise, söz konusu hamile bayanların %25’inin hamilelikleri sırasında nargile içtikleri tespit edilmiş olup, (*Chaaya, Awwad, et al., 2003*), katılımcıların yaptıkları bu davranışın cenin üzerinde yarattığı zararlı etkileri bilmedikleri ortaya çıkmıştır (*Nuwayhid, et al., 1998*).

Nargile kullanıcıları arasında yaygın olan bir başka yanlış algı ise, sigara içenlerin çoğunluğunda olduğu gibi, nargileyi her gün içmeyip arada sırada içtikleri takdirde herhangi bir olumsuz sonuçla karşılaşmayacak olduklarına inanmalarındır (*Asfar, et al., 2005; Chaaya, et al., 2004; Israel, El-Setouhy, et al., Koch 2005; Lewin 2006; Putnam, 2001; Ward, et al., 2006*). Ancak, nargile içen kişiler genel olarak 45 dakika ile 1 saat süren bir içim evresi boyunca çok sayıda zehirli madde içeren nargile dumanını soludukları için nargileyi arada sırada içseler bile zarar görebilirler (*Hadidi and Mohammed, 2004; Shihadeh and Saleh, 2005*).

Üniversite öğrencileri ve diğer genç insanlar arasında nargile kullanımına yönelik bilgi eksikliği, bakış açıları ve yanlış algılar, BACCHUS anketi katılımcıları arasındaki en temel konular olmuştur. Ankete katılanlardan bir bayan, beraber çalıştığı öğrencilerin, sigara söz konusu olduğunda sıkı bir tütün kontrol savunucusu oldukları halde nargilenin büyük bir sorun olduğunu düşünmediklerini ve nargile kullandıklarını belirtmiştir.

Nargilenin zararları hakkındaki bilinç eksikliği, Orta Doğu’nun bazı kısımlarında, ergenlik dönemindeki gençlerin ve/veya genç bayanların nargile kullanımına ilişkin hoşgörülü yaklaşımları açıklamaya da yardımcı olabilir. Örneğin, araştırmacılar tarafından çeşitli Doğu Akdeniz ülkelerinde ergenlik çağındaki bazı çocukların nargile içmesine izin verildiği, bazı ailelerin yemeklerden sonra nargileyi paylaştığı ve bayanların sigara olmasa da nargile içmelerine büyük bir tolerans gösterildiği tespit edilmiştir.

A.B.D.’de nargile kullanımı medyanın çoğunluğu, nargile satıcıları ve nargile kafe/barlar tarafından, üniversite öğrencileri ve diğer genç öğrenciler için keyifli ve güvenli bir sosyal aktivite aracı olarak lanse edilmektedir. Bazı üniversite öğrencileri ise, uyuşturucu almak veya barlarda eğlenmek ve bu tip eğlence anlayışlarının taşıdığı tehlikelere nazaran, nargileyi daha güvenli ve ucuz bir alternatif olarak gördükleri için nargile içmeyi diğer vakit geçirme araçlarına tercih etmektedirler (*Hillery 2005; Lewin 2006*). Bir BACCHUS anketi katılımcısı, Larimer County, Colorado’daki ebeveynlerin, nargile barları diğer normal barlarla karşılaştırıldığında 18 yaşındaki çocukları için daha güvenli görme eğiliminde olduklarını ifade etmiştir. Bu kişileri ve toplumun diğer fertlerini, yasadışı uyuşturucunun yükselen oranları nargileden daha fazla kaygılandırmaktadır.

POLİTİKA STRATEJİLERİ, SORUNLAR ve ZORLUKLAR

Nargile kullanıcıları “sosyal içici” olma eğiliminde olduklarından ve arkadaşları ile beraber bar, kafe ve diğer kamusal alanlarda birlikte olarak nargile içmeyi sevdiklerinden dolayı, kamusal alanlarda sigara içilmesini yasaklayan politikalar nargile tüketiminin önlenmesine ve azaltılmasına yardımcı olabilir (*Philpot, et al., 1999*). İrlanda, Norveç ve İsveç gibi bazı ülkeler, bir süre önce kapalı mekanların havasının temizliğine dair kanunlarını yayımlamışlardır (*Tobacco Public Policy Center, 2007*). Amerika’da 22 Eyalet ve Kolombiya bölgesi temiz havayla ilgili yasalara sahip olup, bunlardan 13 tanesi tüm kamusal alanlarda ve işyerlerinde sigara içmeyi neredeyse tamamen yasaklamaktadır (*American Lung Association, 2007; Tobacco Public Policy Center, 2007*). Ancak, temiz havayla ilgili yasalar bu eyaletlerin çoğunda nargile barların çalışmasını engellememiştir. Çünkü bu işletmeler kendilerinin “Perakende Tütün Satışı Yapan İşletmeler” ya da “Tütün İçilen Bar/Puro Salonu” olduklarını iddia edebilmektedir. Nargile kafelerin gelirlerinin büyük bir kısmı eğer tütün ürünleri satışlarından gelirse, “Perakende Tütün Satışı Yapan İşletmeler” olarak faaliyet gösterebilirler, veya, esasen kendi işyerlerinde müşteriler tarafından tüketilmesi amacı ile tütün mamulü satışı ile uğraşırlarsa, “Tütün İçilen Bar/Puro Salonu” olarak faaliyet gösterebilirler. New York City, Orta Doğu tarzı nargile içilen barlar “Tütün Barları” olarak tanımlandığından dolayı bunları kendi uyguladığı kapalı alanlarda sigara içme yasağının dışında tutmuştur (*Washington Times, 2004, Dana Young, 2003*). Ohio ve Columbus’da çok sayıda nargile salonu, eyalet bazında restoran ve yemek servisi yapan diğer mekanlara uygulanan sigara yasağıyla uyumlu olabilmek için yemek hizmeti vermeyi kesmişlerdir (*Narciso, 2006*).

Ankete katılanlar, yerel veya eyalet bazında uygulanan temiz hava yasalarına rağmen, nargile barların Colorado, Nevada, New York City, Fort Collins and Durango, Athens ve Ohio’da faaliyet sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Kaliforniya’daki nargile kafeler, nargileleri dışarı koyarak kapalı mekanlarda sigara içilmesini yasaklayan yasayı uygulamaktan kaçınmışlardır. Fort Collins’te iki katılımcının ve diğer tütün kontrolü taraftarlarının olanca çabalarına rağmen kent konseyi, işletmenin taban alanının %20’si nargile tüketimi, kalan %70-80’ini ise tütün mamulü satışına ayrılması kaydı ile yerel nargile barları temiz havayla ilgili düzenlemenin dışında tutmuştur.

Shisha içerik düzenlemesi A.B.D.’de nargile kullanımına hitaben diğer bir elverişli politika stratejisi olarak önerilmiş olsa da, değişik üreticiler tarafından satılan nargilelik tütünlerin çok geniş bir çeşitliliğe sahip olması, bu işin kotarılmasını oldukça güç bir hale getirmektedir. Örneğin, İki araştırmacı (*Hadidi and Mohammed, 2004*), nargilelik tütünlerde 13 ticari markanın nikotin içeriğinin geniş bir aralıkta seyrettiğini tespit etmişlerdir. Ankette yer alan bir katılımcı, nargile barların genellikle kendi uydurma “karışımlarını” hazırlayarak, söz konusu kendi üretimleri shisha’larında tütün, katran veya nikotinin ya çok az miktarda ya da hiç olmadığını söylemek sureti ile müşteri çekmeye çalıştıklarını aktarmıştır. Breathe California, çeşitli nargile kafelerden topladığı bu karışımların bazılarını test için bir laboratuara yollamış ve bu iddiaların asılsız olduğu tespit etmiştir.

BACCHUS anketi katılımcıları ve literatürden elde edilen veriler açıkça göstermektedir ki, nargile barlar müşterilerinin kimlik kontrolünü çoğunlukla yapmamakta olup, tütün kullanımının reşit olmayanlarca yapılmasını yasaklayan kanunun, nargile barlar tarafından uygulanmasının temin edilmesine dair politikalara

ihtiyaç bulunmaktadır. Colorado'dan ankete dahil olan bir katılımcı, nargile barlardan reşit olmayanların tütün satın almasını ya da kullanmasını yasaklayan kanunun uygulanmasına dair zorluğu ortaya koymuştur. Reşit olmayanları yaşı daha fazla olmayanlardan ayırmak ve tükettikleri karışımın tütün içerip içermediğini belirlemek güç olmaktadır. Sıklıkla bar, tamamen dumanla kaplı olup, karışım zaten nargilededir ve içilmektedir. Eyalet yasalarına göre reşit olmayanların tütün bulundurması suç olmadığından kanunu uygulamakla görevli memurlar, sadece reşit olmayanları nargile barlardan tütün satın alırken görürlerse satış personeline bir zabıt tutmak sureti ile müdahalede bulunabilmektedirler. Bununla beraber, Kaliforniya'da reşit olmayanlar sadece tütün satın alırken ya da kullanırken görevlilerce yakalanırlar ise işlem yapılabilir.

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Nargile, en az 400 yıldır tütün içmek için kullanılmakta ve Amerika, Orta Doğu, Avrupa ve dünyanın diğer kısımlarında gençler arasında son yıllardaki artan popülaritesi ile küresel bir halk sağlığı problemi haline gelmiştir (*Jabbour, 2003; WHO TobReg Study Group, 2005*). Bu eğilimin en büyük nedenleri; tatlandırıcı kullanılan tütünlerin piyasaya girmesi (Maassel), nargile kafelerin sayılarının hızla artması, sektör tarafından geliştirilen agresif pazarlama taktikleri, gazete yazıları ve medyanın nargileyi güvenilir, moda ve yeni bir trend olarak tanımasıdır. Çalışmalar nargile içmenin ve ikincil dumana maruz kalmanın ciddi sağlık problemleri yarattığını ortaya koysa da, birçok insan bu tehlikelerden habersiz gibi gözükmektedir. Nargile kullanımı, potansiyel bir sağlık tehlikesinden ziyade sigara içmeye göre oldukça güvenli bir alternatif olarak gösterilmektedir. Nargile kullanımı gerçekte, gençler için, bağımlılığın ve sigaraya geçişin başlangıç aşamasını oluşturmaktadır.

Kapalı ortamların havasının temizliğine ilişkin mevzuat çeşitli ülkelerde ve A.B.D.'deki bazı eyaletlerde kabul edilmiş durumdadır. Bununla beraber A.B.D.'deki çoğu eyalette nargile barlar bu kanunlardan ayrıcalık elde etmeyi başarmıştır. Varolan durum sadece bahse konu işletmelerin faaliyetine devam etmesi değil, aynı zamanda yenilerinin büyük şehirlerde ve üniversite kampüslerinin yakınlarında tabiri caizse "bir gecede içinde olduğu yerde bitivermesidir".

Nargile kafelerin/barların çalışma yöntemleri nargile kullanımı ile ilgili sorunların şiddetini arttırmaktadır. Nargile barların sahipleri genç müşterilerine herhangi bir kimlik sormama eğiliminde olduklarından, çoğunlukla reşit olmayanlara servis yapılması durumu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, kendilerinin kiraladığı nargilelerde içilmesi için kendi karışımlarını hazırlamaktadırlar. Maassel, sigara tütünü gibi kanunî bir düzenlemeye sahip olmadığı için, nargile kafe sahipleri kendi hazırladıkları nargilelik karışımda tütün, nikotin ya da zifirin ya çok az olduğunu ya da hiç olmadığını iddia edebilmektedirler. Breathe California, Sacramento'daki nargile barlarca hazırlanan ve bir laboratuarda test ettirdiği bazı nargilelik karışımlarda gerçekte tütün bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, nargile bar sahiplerinin nargilelerindeki ağızlıkları sterilize etmek ya da değiştirmek gibi zorunlulukları bulunmamakta, bu bakımdan müşteriler başkaları ile paylaştıkları nargilelerden bulaşıcı hastalık kapma riskine maruz kalmaktadır.

Söz konusu zorluklara hitaben, aşağıda yer alan öneriler literatürden ve BACCHUS anket çalışması katılımcılarından alınmıştır:

A.B.D.'de ve nargile kullanımının arttığı diğer ülkelerde gençler ve genç yetişkinler arasında nargile kullanımına dair daha fazla araştırma yapılması.

Nargile kullanımına dair yapılacak ilave araştırmalar; bu sağlık sorununun şiddetinin değerlendirilmesi için bilimsel bir altyapı sağlayacak, kullanıcıları ve diğerlerini nargilenin güvenli olmadığına dair ikna edecek ve nargilenin küresel bir salgın haline gelmeden durdurulmasını sağlayacak önleme, bırakma ve politika stratejilerinin geliştirilmesini sağlayacaktır (*Knishkowsky and Amitai, 2005; Maziak, Ward, et al., 2004; WHO TobReg Study Group, 2005*).

Gelecekte yapılacak olan çalışmalar şunları hedef almalıdır:

- Sorunun şiddetinin tayin edilmesi adına eğilimin zaman içinde belirlenmesi için, gençler ve genç yetişkinler arasında nargile kullanımının yaygınlığı üzerine her yıl o döneme ait yaygınlık verilerini toplamak,
- Genç insanların neden nargile içtiğini öğrenmek için bilgi, tutum ve davranışlar, sigara ile karşılaştırıldığında nargileye dair algılanan güven ve nargile kullanımı hakkındaki algılamaları tespit etmek ve tanımlamak,
- Karşı pazarlama çabalarına temel sağlaması açısından anahtar pazarlama stratejilerini gözlemlemek,
- Ortadoğu'da ve dünyanın diğer taraflarında halihazırda yapılmış araştırmalardan elde edilen bilgilerin üzerine eklemek için nargile dumanının ve tüketiminin sağlık risklerini belirlemek,
- Nargile kullanıcılarının nargileyi bırakmalarına yardımcı olmak için bıraktırıcı ürün ve programların değerlendirilmesini, uygulamasını ve geliştirilmesini kolaylaştırmak.

Nargilenin yaygınlığı ve diğer veriler hakkında bilgi toplamak için araştırmalar yapılmıştır. Örneğin, American Legacy Foundation's Youth Activism Council tarafından nargile kullanımı, bilgisi ve davranışlar hakkında ulusal çapta bir kampüs araştırması gibi. Bununla beraber, nargile ile ilgili konular hakkındaki sorular da varolan araştırmalara ilave edilebilir. Örneğin, son 30 gün içinde nargile kullanımı ile ilgili bir soru, 1.500-2.000 civarında CalSate öğrencisi ile 2007 Mart ayında yapılan Ulusal Üniversite Sağlık Değerlendirme anketine eklenmiştir. BACCHUS, tüm katılımcı kampüslerde Colorado Collegiate Tobacco Prevention Program Initiative Grant Program kapsamında yıllık yapılan Tütün Kullanımı ve Davranışları Anketine nargile kullanımı ile bir soru eklemiştir. Şayet sorular Gençlik Tütün Anketi ve Davranışsal Risk Faktörü İzleme Sistemi gibi yıllık anketlere ilave edilirse, ulusal çapta yaygınlık durumuna ilişkin veriler elde edilebilir olacaktır.

Nargile kullanımı ve etkileri hakkındaki yanlış algılamaları düzeltmek, bilgi seviyesini yükseltmek ve davranışları değiştirmek için sağlık eğitimini yaygınlaştırmak, desteklemek ve geliştirmek.

Nargile kullanımının sağlık riskleri ile onun güvenli olduğuna dair inancı ortadan kaldırmak adına kamusal bilinci yükseltmek için daha fazla sağlık eğitimi kampanyasına ve malzemeye acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim programları özellikle ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri ile aileleleri, sağlık çalışanları, hamileler ve ikinci el nargile dumanına maruz kalan kişiler için önem arz etmektedir.

Nargilenin sağlık riskleri ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olması gereken diğer kesim ise yöneticiler, çalışanlar, fakülteler, üniversiteler ve ayrıca kamu sağlığı yetkilileri ile politika yapıcılardır.

BACCHUS anketi katılımcıları tarafından eğitimsel faaliyetler, programlar ve/veya malzemelere ilişkin yapılan öneriler řu şekildedir:

- Akranlararası model, (BACCHUS tarafından geliştirilen ve Breathe California tarafından kullanılan) bu tip aktivitelerde katılımcılardan yaşça daha büyük eğitimcilerin kullanıldığı modellere göre daha etkili olduğundan, sınıf ortamında gerçekleştirilecek eğitimlerde ya da farklı tip sunumlarda eğitimi alacak olanlar ile akran seviyesinde eğitimcileri kullanmak,
- Öğrencilerle ve diğer genç insanlarla söyleşirken onlarla ilgilenererek, nargile kullanımının sağlık riskleri ve sağlıklı alternatifleri hakkında konuşmaya teşvik etmek²,
- Öğrencilerle beraber, nargile kullanımını önleyici kampanyalar yapmak, örneğin, Breathe California alışanları ve öğrencileri nargile kullanımının sağlık riskleri ve onun sözde güvenli olduğuna dair inanışı düzelten devasa bir nargile ve ilan panosu yaparak, Sacramento bölgesindeki kampüslerde dolaştırmışlardır,
- Sağlığın önemi ile ilgili kampanyalara nargile kullanımı ile ilgili bilgiler ilave etmek,
- Öğrenci sağlık merkezlerindeki personele nargile ile bağlantılı sağlık riskleri hakkında bilgi vermek ve hastalarına nargile kullanımı ile ilgili soru sormayı pratiğe geçirmeye yardımcı olmak, onları riskler hakkında eğitmek ve kullanıcıları bırakmaya yönelik teşvik etmek,
- Yerel ve ulusal konferanslarda nargile ile ilgili konularda daha fazla sunum yapmak,
- “Mesajı yaymak için” kampüste yayımlanan gazeteler ile yerel gazetelere küçük ilanlar vermek, editörlere makale ya da mektup yazmak gibi şeyler yaparak medyadan istifade etmek.

Nargile kullanımını ve onun zararlı etkilerini azaltmak adına politikaları güçlendirmek veya değiştirmek için harekete geçmek.

Pek çok ülke ve A.B.D.’de bazı eyaletler, ikinci el dumana olan maruziyeti ortadan kaldırmak için politikalara ihtiyaç duymaktadır. Bununla beraber, kendilerinin “Perakende Tütün Satışı Yapan İşletmeler” olduğunu ya da “Tütün/Puro bar ya da salonları” olarak faaliyet gösterdiğini iddia eden nargile barları, kapalı alanlarda temiz hava kanunu olan 22 eyaletin en az 16’sında ve Kolombiya bölgesinde çalışmaya devam edebilmektedir (*American Lung Association, 2007; Tobacco Public Policy Center, 2007*). Tütün kontrolü taraftarları ve diğerlerinin, politika yapıcıları nargile kullanımının sağlık üzerindeki riskleri hakkında eğiterek ve onları kanunu değiştirmeleri yönünde sıkıştırarak, söz konusu açıkları kapatmak yönünde harekete geçmeleri lazımdır. Ankete iştirak eden iki katılımcı, her ne kadar Fort Collins kent konseyini kapalı alanlarda sigara içmeyi yasaklayan yerel düzeydeki düzenlemeyi nargile barlara da uygulamak için ikna etmede başarılı olamamış olsalar da, iki önemli noktada başarı sağladıklarını ifade etmişlerdir. Konsey, yeni nargile barların

² Önemli bir araştırma sorusu, tiryakilerin nargileden sigaraya geçiş yapıp yapmadıkları ve bağımlılığın ara sıra kullandıktan sonra oluşup oluşmadığı ile bunun oransal miktarı.

zemin sathının %10 luk kısmında sigara içmeyi sınırlandırmıştır ve toplumun önemli bir kısmını gelecekteki tütün kontrolü hareketlerine destek için harekete geçirmişlerdir. Sigara İçmeyenlerin Hakları için Amerikalılar için çalışan bir başka katılımcı ise, Ohio ve diğer eyaletlerde nargile barların faaliyetine devam etmesine izin veren mevzuattaki açıkların kapanması için yardımcı olmaktadır.

Reşit olmayanların tütün satın almasını veya barda tütün içmesini önlemek için nargile barların tüm müşterilerinden kimlik istemesini zorunlu hale getirmek ve kullanıcıların kendi aralarında aynı nargileyi kullanarak enfeksiyon kapmalarını engellemek için, nargile barların plastik ve tek kullanımlık ağızlık veya emzik vermelerini temin etmek gibi diğer politikalar, nargile kullanımının zararlı etkilerini azaltacaktır.

Ayrıca, sigara tüketiminin azaltılmasına dair politikalarda nargile kullanımının azaltılmasını sağlayabilir (*Israel, et al., 2003; Knishkowsky and Amitai, 2005; WHO TobReg Study Group, 2005; Wewers and Uno, 2002*). Bu politikalar arasında; pazarlamaya dair kısıtlamalar uygulanması, yanıltıcı etiketlemenin yasaklanması (örneğin, 0 mg katran içerir), mamullerin üzerine sağlık riskleri ile ilgili uyarı etiketlerinin konulması ve Maassel'in tütün içerik bilgisine dair düzenlemenin yapılması, sayılabilir. Maassel'in vergilendirmesi de, gençler arasında nargile içimine karşı olan ilginin azalmasını sağlayabilir.

Diğerleri ile tecrübe, bilgi ve kaynak paylaşımında işbirliği.

Çok sayıda anket katılımcısı, tütün kontrolünde çalışan yerel ve ulusal grupları birbirine bağlayacak, ülke çapında daha geniş bir kurumlararası işbirliği ihtiyacına vurgu yapmıştır. İşbirliği, bağımsız grupların daha iyi bir şekilde nargile kullanımı ile ilgili bilgi paylaşımı, ipuçları, kaynaklar ve kilit mahiyetteki yaşanmış tecrübelere yönelmelerini sağlayacaktır. Bir katılımcının ifade ettiği gibi; "Tekereği yeniden keşfetmemize gerek yok".

Son olarak, nargile kullanım oranını azaltacak politika ve diğer stratejiler, şayet bu çalışmanın eşsiz toplumsal koşullarını dikkate alan ve Afrika, Ortadoğu ve Hindistan'ın uzun kültürel geleneklerini gözetilen bilimsel bir zemine dayanırsa, çok daha büyük bir başarı şansına sahip olacaktır (*Chaouachi, 2006; Poland, Frochlich, and Haines, 2006; Maziak, Ward, et al., 2004*). Kültürel olarak uygun ve hedef nüfusla ilgilenen programlar, – özellikle ergenlik çağındakiler ve genç yetişkinler, aileleri ve toplum- ortaya çıkan bahse konu küresel salgın ile savaşta en başarılı olacak yaklaşımı önünde sonunda ortaya çıkarabilir.

KAYNAKLAR

Amerikan Akciğer Derneği (Şubat 2007). Tütün Politikası Eğilim Alarmı: Yeni Gelişen Ölümcül Bir Trend: Nargile Tütünü Kullanımı. Nargile kullanımının sağlık etkileri ile ilgili uyarı yapmakta, kamusal alanlar ve işyerleri için Temiz Hava kanunlarına sahip olan ve nargile barlara ayrıcalık tanıyan eyaletlerin bir listesini vermekte. (www.lunguse.org)

Kamlesh Asotra'nın nargile kullanımının sağlık riskleri ve cazip yönlerinin altını çizdiği "Bilmediğiniz şey sizi öldürebilir" adındaki bir makalesi. Makale, yazarın izni ile bir BACCHUS Network yayımı olan Peer Educator'un Şubat/Mart 2006 sayısında tekrar yayımlanmıştır. (www.tobaccofreeU.org/colorado)

BACCHUS Network "Nargilenin kancasına takılmayın". Bu broşür, mevcut veya potansiyel kullanıcıların bağımlı olmaması için uyarı yapmaktadır. Popülaritesine rağmen, nargileleler halen tütün, nikotin ve tiryakileri kapsayan bir husus olup, bu bakımdan tehlikelidir. (www.tobaccofreeU.org/colorado)

Breath California, Sacramento'daki kampüslerde geniş şekilde dağıtılan renkli bir kartpostal biçimindeki eğitici bir el broşürü ile 8½" x 11" ebatında "Nargilenin Kancasına Takılmış" başlıklı bir poster geliştirmiştir. Bu malzemeler nargile kullanımının sağlık risklerinin altını çizmekte ve onun güvenliği ile ilgili inanışları düzeltmektedir. (www.breathcalifornia.org)

Kamusal Tütün Politikaları Merkezi, nargile barların, kapalı ortamların havasının temizliği hakkındaki düzenlemelerle uyumlu hale gelmesini teminen strateji önerileri içeren ve kapsamlı temiz hava düzenlemeleri yapılmasına veya nargile kullanımının zararlı etkileri üzerine uyarıları zorunlu kılan düzenlemeler yapılmasına destek teklif eden "Nargile Barlar ve Kapalı Ortamların Havasına Dair Kanunlar" adında özet bir belge geliştirmiştir. Söz konusu merkez ile tobacco@law.capital.edu veya (www.law.capital.edu) üzerinden iletişim kurulabilir.

REFERANSLAR

Al-Belasy FA. (2004). The relationship of "shisha" (waterpipe) smoking to postextraction dry socket. *Journal of Oral Maxillofac Surgery* 62:10-14.

Al-Belasy FA. (2006) A personal experience with Goza and Shisha smoking. *Tobacco Control* (Letter to the Editor in response to Ward, et al., 2006: The tobacco epidemic in Syria. *Tobacco Control* 15:24-29.)

American Lung Association (February 2007). *Tobacco Policy Trend Alert: An Emerging Deadly Trend: Waterpipe Tobacco Use.*

Al-Fayez SF, Salleh M, Ardawi M, et al. (1988). Effects of sheesha and cigarette smoking on pulmonary function of Saudi males and females. *Tropical Geographic Medicine* 40:114-23.

Asfar T, Ward KD, Eissenberg T, and Maziak W. (2005). Comparison of patterns of use, beliefs, and attitudes related to waterpipe between beginning and established smokers. *BMC Public Health* (5) (www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=553967)

Ashmawi M. (1993). Some predictive markers of arteriosclerosis among smokers. *Ain Shams Medical Journal* 44:633-39.

Asotra K. (2006). Hooked on Hookah? What you don't know can kill you. *The Peer Educator* 29(4) (Reprinted with author's permission from the August 2005 article in *Burning Issues: Tobacco Related Disease Research Program Newsletter*). Denver, Co: The BACCHUS NetworkTM.

Bayindir U, Ucan ES, Sercin B, and Ikiz F. (1993). The effect of water-pipe smoking on the peak flow rate. *European Respiratory Journal* 6(suppl. 17): 608.

Bedwani R, el-Khwsky F, Renganathan E, et al. (1997). *Epidemiology of bladder cancer in Alexandria, Egypt: tobacco smoking. International Journal of Cancer* 73:64-67.

Berestein L. (2003). *Healthy or not, the hookah habit is hot. Time Magazine, January 27.*

Bhide M. (2005). *Local hookah bars. Washington Post, September 25.*

Bowers M. (2006). *Smoke alarm over hookahs at Virginia Wesleyan. The Virginian-Pilot, Nov. 2.*

Breathe California Sacramento. *Hooked on Hookah. Educational postcard handout and poster developed under Agreement #05-45859 with the California Department of Health Services, Tobacco Control Section.*

Briggs C. (2005). *Teen smoking fad stems from tradition. Silver Chips (Montgomery Blair High School, Silver Spring, MD) June 3.*

Business Day. (2003). *Thailand to ban fashionable hookahs. July 16.*

Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion (CDC/NCCDPHP). *Prevalence Data: Tobacco Use – 2005. Behavioral Risk Factor Surveillance System (BRFSS). (<http://apps.nccd.cdc.gov/brfss>)*

CDC/NCCDPHP. (2006). *Youth and tobacco use: current estimates. Tobacco Information and Prevention Source (TIPS), july. (www.cdc.gov/tobacco/research_data/youth?Youth_Factsheet.htm)*

Centers for Disease Control and Prevention. (1994). *Preventing tobacco use among young people: a report of the surgeon general. Executive Summary. Morbidity Mortality Weekly Report* 43:1-10.

Centers for Disease Control and Prevention. (2006a). *Tobacco Use among Adults – United States, 2005. MMRW* 55(42): 1145-1148.

Centers for Disease Control and Prevention. (2006b). *Cigarette use among high school students – United States, 1991-2005. MMRW* 55(26): 724-726.

Centers for Disease Control and Prevention: National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion. (2006c). *Prevalence Data: Tobacco Use – 2005. Behavioral Risk Factor Surveillance System, Atlanta, GA: National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion (<http://apps/nccd/cdc.gov/brfss>).*

Chaaya M, Awwad J, Campbell OM, et al. (2003) *Demographic and psychosocial profile of smoking among pregnant women in Lebanon: public health implications. Maternal Child Health Journal* 7:179-86.

Chaaya, M., El Roueiheb Z, Chemaitelly H, et al. (2004) *Argileh smoking among university students: a new tobacco epidemic. Nicotine Tobacco Research* 6:457-63.

Chaaya M, Jabbour S, El-Roueiheb Z, and Chameitelly H. (2004). *Knowledge, Attitudes, and practices of argileh (waterpipe or hubble-bubble) and cigarette smoking among pregnant women in Lebanon. Addictive Behaviors* 29(9): 1821-1831.

Chaaya M, El-Roueiheb Z, Chemaitelly H, Azar G, Nasr J, Al-Sahab B. (2004b). *Argileh smoking among university students: a new tobacco epidemic. Nicotine and Tobacco Research* 6:457-63.

Chacon C. (2006). *R-Generation: through the smoke: hookah: a billowing trend. Las Vegas Review-Journal, December 19.*

Chaouachi K. (2004). *Shisha, hookah. Le narguile aux XXIe siecle. Bref etat des connaissances scientifiques. Le Courrier des Addictions* 6(4):150-52.

Chaouachi K. (2006). A critique of the WHO TobReg's "Advisory Not" report entitled: Waterpipe tobacco smoking: health effects, research needs and recommended actions by regulators." *Journal of Negative Results in BioMedicine* 5:17-27. (www.jnrnm.com/content/5/1/17)

Chaouachi K. (2006). Syria, Lebanon, Tobacco research in general and harghile (hookah, shisha) smoking in particular. *Tobacco Control Online e-letter*, June 8.

Chaouachi K. (2006). *The Social Context of Individual and Collective Smoking: Similarities and Differences*.

Tobacco Control Online e-letter, April 1. A critical analysis of the following study: Poland B, Frohlich K, Haines RJ, Mykhalovskiy E, Rock M. Sparks R. (2006). The social context of smoking: the next frontier in tobacco control?. *Tobacco Control* 15:59-63. <http://tc.bmjournals.com/cgi/eletters/15/1/59>

Chattopadhyay A. Emperor Akhar as a healer and his eminent physicians. (2000). *Bulletin of the Indian Institute for the History of Medicine, Hyderabad* 30(2):151-57.

Collingham, L. (2006). *Curry: A Tale of Cooks and Conquerors*. Oxford, UK and New York: Oxford University Press.

Dangremond S. (2007). A more-social cloud of smoke: Outside of dorms and in bars, hookah smoking gains a following.

Daily Pennsylvanian, Philadelphia: University of Pennsylvania, January 26.

DiFranza JR and Lew RA. (1996). Morbidity and mortality in children associated with the use of tobacco products by other people. *Pediatrics* 97:560-568.

The Economist. (2001). Happy hookahs. *The Economist*, May 3.

Edds K. (2003). Hookah bars and lounges enjoy a blaze of popularity. *Washington Post* April 23.

Editorial Staff. (2005). Our View. *The Rocky Mountain Collegian*. December 5.

El-Hakim IE and Uthman MAE. (1999). Squamous cell carcinoma and keratoacanthoma of the lower lip associated with "Goza" and "Shisha" smoking. *International Journal of Dermatology* 38:108-110.

Fikri M, and Abi Saab BH. (2002). *Global Yough Tobacco Survey: United Arab Emirates Report*. The Central Health Education Department, Preventive Medicine Sector, Ministry of Health, Abu Dhabi, U.A.R.

Gadall A, Aboul-Fotouh A, El-Setouhy M, et al. (2003). Prevalence of smoking among rural secondary school students in Qalyobia Governorate. *Journal of Egyptian Social Parasitology* 33:1031-50.

Gangloff, M. (2004). Blacks burg gets a whiff of hookah experience. *Roanoke Times & World News*, March 19.

Global Youth Tobacco Survey Collaborative Group. (2002). Tobacco use among youth: a crosscountry comparison. *Tobacco Control* 11:252-70.

Gunaid AA, Sumairi AA, Shidrawi RG, et al. (1995). Oesophageal and gastric carcinoma in the Republic of Yemen. *British Journal of Cancer* 71:409-410.

Gupta D, Boffeta P, Gaborieau V, et al. (2001). Risk factors of lung cancer in Chandigarh, India. *Indian Journal of Medical Research* 113:142-50.

Hadidi KA, and Mohammed FI. (2004). Nicotine content in tobacco used in hubble-bubble smoking. *Saudi Medical Journal* 25(7):912-17.

Heys, J. (2004). Health department bans hookahs at S.C. restaurant. *Charleston (WV) Gazette*, April 21.

Hillery L. (2005). *Up in smoke*. *Arizona Daily Wildcat*, February 22.

Hill-Rice, V, Weglicki L, Kulwicki A., et al. (2003). Arab American adolescent tobacco use (abstract). New Orleans, LA: Society for Research on Nicotine and Tobacco.

Inhorn MC, Buss KA. *Ethnography, epidemiology and infertility in Egypt*. *Social Science and Medicine* 39:671-86.

Israel E, Loffredo C, El-Setouhy M, et al. (2003). Egyptian smoking prevention research institute (ESPRI). *Journal of Egyptian Social Parasitology* 33:1009-17.

Israel E, El-Setouhy M, Gadalla S, Aoun el SA, Mikhail N, Mohamed MK. (2003) Waterpipe (Shisha) smoking in cafes in Egypt. *Journal of Egyptian Social Parasitology* 33(3):1073-85.

Jabbour S. (2003). *Water-pipe (Hubble-Bubble) smoking: a research update and call to action*. Helsinki: 12th World Conference on Tobacco or Health. 287.

Jabbour S, El-Roueiheb Z, Sibai AM. (2003). Narghile (water-pipe) smoking and incident coronary heart disease: a case control study. *Ann Epidemiology* 13:570.

Jabbour S. *Water-pipe (Hubble-Bubble) smoking: a research update and call to action*. (2003). Helsinki: 12th World Conference on Tobacco or Health: 287.

Jaleel MA, Noreen R, Hameed A, et al. (2001) *Journal of Ayub Medical College Abbottabad* 13:33-35.

Kandela P. Signs of trouble for hubble-bubble. (1997) *Lancet* 349:9063.

Kandela P. Nargile smoking keeps Arabs in Wonderland. *The Lancet* 356(9236):1175.

Kinzer S. (1997). *Narghile: inhale the pleasures of an unhurried Ottoman Past*. *New York Times*, June 10.

Kiter G, Ucan ES, Ceylan E, et al. (2000). Water-pipe smoking and pulmonary functions. *Respiratory Medicine* 94:891-94.

Knishkowsky B and Amitai Y. (2005). Water-pipe (Narghile) Smoking: an emerging health risk behavior. *Pediatrics* 116(1): e113-e119.

Koch W. (2005). *Hookah trend is puffing along*. *USA Today*. December 28.

Kozlowski K. (2006). *Hooked on hookahs: teens' waterpipe use raises health worries*. *The Detroit News*, August 15.

Kugiya H. (2006). *Hookah bars finding a place in America*. *Associated Press*, December 31 (www.comcast.net/news/health/index).

Landphair T. (2003). *Hookah bars become America's trendiest gathering places*. *Voice of America News*, May 18.

Lewin, T. (2006). *Collegians smoking hookahs...filled with tobacco*. *New York Times*, April 19.

Lubin JH, Qiao YL, Taylor PR, et al. (1990). *Cancer Research* 50:174-80.

Lubin JH, LI JY, Xuan XZ, et al. (1992). Risk of lung cancer among cigarette and pipe smokers in Southern China. *International Journal of Cancer* 51:390-95.

Martell C. *Hookahs: the ancient smoking devices aren't just for sultans anymore*.

Madison, WI: Wisconsin State Journal, June 3.

Maurer D. (2006). Hooked on hookahs. *New York Magazine* April 13.

Maziak W. Smoking in Syria. A profile of an Arab developing country. *International Journal of Tuberculosis and Lung Disease* 6:183-91.

Maziak W, Ward, KD, Afifi Soweid RA, and Eissenberg T. (2004). Tobacco smoking using a waterpipe: a re-emerging strain in a global epidemic. *Tobacco Control* 13:327-333.

Maziak W, Fouad MF, Hammal F, et al. (2004) Prevalence and characteristics of narghile smoking among university students in Syria. *International Journal of Tuberculosis and Lung Disease* 8:882-89.

Maziak W, Rastam S, Eissenberg T, et al. (2004). Gender and smoking status-based analysis of views regarding waterpipe and cigarette smoking in Aleppo, Syria. *Preventive Medicine* 38:479-84.

Maziak W, Hammal F, Rastam S, et al. (2004). Characteristics of cigarette smoking and quitting among university students in Syria. *Prevention Medicine* 39:330-36.

Maziak W, Eissenberg TE, Ward KD. (2004). Factors related to level of narghile use: the first insights on tobacco dependence in narghile users. *Drug and Alcohol Dependence* 76:101-06.

McNicoll T. (2002). Hooked on Hookahs. *Newsweek International*, November 4.

Miller, K. (2005). Hookah bar replaces cigar bar as new tobacco-driven hangout. *Knight Ridder News Service*, July 15.

Mohamed MK, Gadalla S, Kato E, et al. (2003). Water-pipe (Goza) smoking among males in rural Egypt. *New Orleans, LA: Society for Research on Nicotine and Tobacco*.

Munckhof WJ, Konstantinos A, Wamsley M., et al. (2003). A cluster of tuberculosis associated with use of a marijuana waterpipe. *International Journal of Tubercular Lung Disease* 7:860-65

Nafae A, Misra SP, Dhar SN, et al. (1973). Bronchogenic carcinoma in Kashmir Valley. *Indian Journal of Chest diseases* 15:285-95.

Natto S, Baljoon M, and Bergstrom J. (2005). Tobacco smoking and periodontal health in a Saudi Araban population. *Journal of Periodontology* 76(11): 1919-1926.

New York Times. (2006). Collegians puffing hookahs – of tobacco. Reprinted in the *St. Louis (MO) Post-Dispatch*, May 7.

Nieburg, P., Marks JS, McLaren NM, et al. (1985). The fetal tobacco syndrome. *Journal of the American Medical Association*. 253:2998-99.

Nuwayhid IA, Yarmout B, Azar G, et al. (1998). Narghile (hubble-bubble) smoking, low birth weight, and other pregnancy outcomes. *American Journal of Epidemiology* 148:375-83.

Oliver C. Iran seeks to extinguish hubble-bubble pipes. 2004. (Available at www.mapinc.org/drugnews/v04.n905.a01.html).

O'Malley, M. (2000). Hookah Smoke Links Cleveland to Mideast/Arabs Breathe Life into Old Customs. *Cleveland, OH: Plain Dealer*, September 10.

Patel V. (2006). 'The lighter side' of Mid East culture. *The Rocky Mountain Collegian* June 6.

Parvaz D. (2005) Passing the pipe, Middle Eastern-style, is catching on in Seattle. *Seattle Post*, April 15.

- Philpot SJ, Ryan SA, Torre LE, Wilcox HM, Jalleh G, Jamrozik K. (1999) Effect of smoke-free policies on the behavior of social smokers. *Tobacco Control* 8:278-281.
- Poland B, Frohlich K, Haines RJ. (2006). The social context of smoking: the next frontier in tobacco control? *Tobacco Control* 15:59-63.
- Primack BA, Aronson JD, and Agarwal, AA. Z92006). An old custom: a new threat to tobacco control.(Letter). *Journal of the American Public Health Association* 96(8):1339.
- Prokhorov A, Winickoff JP, Ahluwalia JS, et al. (2006). Youth tobacco use: a global perspective for child health clinicians. *Pediatrics* 118(3): 890-903.
- Putnam D. (2001). Out there: hooked on hookahs. Framingham, MA: Metro West Daily News, November 22.
- Radwan GN, Mohamed MK, El-Setouhy M, et al. Review on waterpipe smoking. *Journal of Egyptian Social Parasitology* 33:1051-71.
- Rakower J and Fatal B. (1962). Study of narghile smoking in relation to cancer of the lung. *British Journal of Cancer* 16:1-6.
- Rastam S Ward KD Eissenberg T and Maziak W. (2004). Estimating the beginning of the waterpipe epidemic in Syria. *BMC Public Health* 4:32.
- Sajid KM, Akhter M, Malik CQ. (1993). Carbon monoxide fractions in cigarette and hookah (hubble-bubble) smoke. *Journal of the Pakistani Medical Association* 43:179-82.
- Salem ES and Sami A. (1974) Studies on pulmonary manifestations of goza smokers. *Chest* 65:599.
- Salem ES and Abdel-Latif A. (1974). Physical and Physiologic studies [sic] the etiogenesis of chronic airway obstruction in Goza smokers. *Egyptian Journal of Chest Disease and Tuberculosis* 17:7.
- Shafagoj YA and Mohammed FI. (2002). Levels of maximum end-expiratory carbon monoxide and certain cardiovascular parameters following hubble-bubble smoking. *Saudi Medical Journal* 23:953-58.
- Shafagoj YA, Mohammed FI, Hadidi KA. (2002). Hubble-bubble (waterpipe) smoking: levels of nicotine and cotinine in plasma, saliva and urine. *International Journal of Clinical Pharmacology and Therapeutics* 40(6):249-55.
- Shihadeh A. (2003). Investigation of mainstream smoke aerosol of the argileh waterpipe. *Food and Chemical Toxicology* 41:142-52.
- Shihadeh A, Azar S, Antonios C, and Haddad A. (2004). Towards a topographical model of narghile water-pipe café smoking: a pilot study in a high socioeconomic status neighborhood of Beirut, Lebanon. *Biochemistry, Pharmacology, and Behavior* 79(1):75-82.
- Shihadeh A and Saleh R. (2005) Polycyclic aromatic hydrocarbons, carbon monoxide, "tar", and nicotine in the mainstream smoke aerosol of the narghile waterpipe. *Food and Chemical Toxicology* 43(5):655-661.
- Spear P. (2005). Harmful hookahs lure a young crowd. *Contra Costa Times* (July 15).
- Taha A, and Ball K. (1982) Smoking in Africa: the coming epidemic. *World Smoking Health* 7:25-30.
- Tamim H, Musharrafieh U, El Roueiheb Z, et al. (2003). Exposure of children to environmental tobacco smoke (ETS) and its association with respiratory ailments. *Journal of Asthma* 40:571-76.
- Tamin H, Terro A, Kassem H, et al. (2003) Tobacco use by university students, Lebanon, 2001. *Addiction* 98:933-939.
- Trout M. (2003). Hookahs. *BBC Online*. www.bbc.co.uk/dna/h2g2/A987825.

Turkish Daily News. (1997). *Nargile – a tradition comes to pass*. March 3.

Varsano S, Ganz I, Eldor N, and Garenkin M. (2003). *Water-pipe tobacco smoking among schoolchildren in Israel: frequencies, habits, and attitudes*. *Harefuah* 142:736-41.

Ward KD, Eissenberg T, Rastam S, Asfar T, et al., (2006). *The tobacco epidemic in Syria*. *TobaccoControl* 15:24-29.

Ward KD, Hammal F, Vander Weg MW, et al. *Are waterpipe users interested in quitting? Nicotine and Tobacco Research* 7(1):149-56.

Ward KD, Vander Weg MW, Relyea G, et al. (2006). *Waterpipe smoking among American military recruits*. *Preventive Medicine* (43(2): 92-97.

Washington Times (2004). *Hookahs emerge as oasis for NYC smokers*. *Washington Times* February 3.

Wewers ME, Uno M. (2002). *Clinical interventions and smoking ban methods to reduce infants' and children's exposure to environmental tobacco smoke*. *Journal of Obstetrical, Gynecological, and Neonatal Nursing* 31:592-98.

WHO Study Group on Tobacco Product Regulation (TobReg) (2005). *Waterpipe Tobacco Smoking: Health Effects, Research Needs and Recommended Actions by Regulators*. *Advisory Note*.

Wikipedia. (accessed 2007). *Hookah*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Hookah>.

Wolfram RM, Chehne F, Oguogho A, et al. (2003). *Narghile (waterpipe) smoking influences platelet function and (iso-) eicosanoids*. *Life Science* 74:47-53.

Yadav JS and Thakur A. (2000). *Genetic risk assessment in hookah smokers*. *Cytobios* 101:101-13.

Young, D. (2003) *Hooked on hookahs: New Yorkers trade one vice for another*. *New York Daily News* August 10.

Zahran FM, Ardawi MSM, Al-Fayez SF. (1985) *Carboxyhaemoglobin concentrations in smokers of sheesha and cigarettes in Saudi Arabia*. *British Medical Journal* 291:1768-70.

Zahran F, Yousef AA, Baig MHA. *A study of carboxyhaemoglobin levels in cigarette and sheesha smokers in Saudi Arabia*. *American Journal of Public Health*, Volume 72; Issue 7: 722-724.

The BACCHUS Network, bu belgenin hazırlanmasına katkıda bulunan Dr. Suzanne Bowler'a teşekkür eder.